

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет**

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 4 - Рівне: РДГУ, 2015 – 300 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 27 березня 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет.e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

Найбільш важливою психологічною категорією для розуміння сутності змін, що відбуваються у психіці студента-іноземця під час перебування в країні навчання, є категорія «картина світу». Зміст програми психологічного моніторингу картини світу та її конкретизація в окремих психодіагностичних методиках побудований на положенні про те, що структурно картина світу може бути диференційована на: уявлення про себе (образ-Я), уявлення про інших людей, уявлення про навколишній світ, уявлення про своє життя

Оскільки необхідність переїзду у нову країну на досить тривалий час для отримання вищої освіти є досить складною життєвою ситуацією для студентів-іноземців, успішність проходження процесу міжкультурної адаптації потребує від студентів актуалізації особистісних ресурсів подолання складних життєвих ситуацій. Зміст психологічного моніторингу успішності міжкультурної адаптації та її особистісних ресурсів побудований на положенні про те, що до універсальних ресурсів належать життєстійкість, толерантність до невизначеності, здатність до конструктивного копіngu, до етноспецифічних – нормальна (збалансована, позитивна) етнічна ідентичність та етнічна толерантність.

Подальші дослідження мають полягати в теоретичному обґрунтуванні та емпіричній оцінці ефективності програми психологічного супроводу міжкультурної адаптації.

Список використаних джерел

1. Берулава Г.А. Образ мира как ориентировочная основа индивидуальных паттернов психической активности / Г.А. Берулава, М.М. Берулава // Роль стереотипов в психической активности личности. – М. : Изд-во «Гуманитарная наука», 2010. – 157 с.
2. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология / Л.Г. Почебут. – СПб. : Питер, 2012. – 336 с.
3. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности / Г.У. Солдатова. – М. : Смысл, 1998.
4. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология / Т.Г. Стефаненко. – М. : Институт психологии РАН, «Академический проект», 1999. – 320 с.
5. Oberg K. Cultural Shock : Adjustment to new cultural environments / K. Oberg // Practical anthropology. – 1960. – № 7. – P. 177–182.

References

1. Berulava G.A. Obraz mira kak orientirovochnaja osnova individual'nyh patternov psihicheskoj aktivnosti / G.A. Berulava, M.M. Berulava // Rol' stereotipov v psihicheskoj aktivnosti lichnosti. – M. : Izd-vo «Gumanitarnaja nauka», 2010. – 157 s.
2. Pochebut L.G. Kross-kul'turnaja i jetniceskaja psihologija / L.G. Pochebut. – SPb. : Piter, 2012. – 336 s.
3. Soldatova G.U. Psihologija mezhjetniceskoj naprjazhennosti / G.U. Soldatova. – M. : Smysl, 1998. – 389 s.
4. Stefanenko T.G. Jetnopsihologija / T.G. Stefanenko. – M. : Institut psihologii RAN, «Akademicheskij proekt», 1999. – 320 s.
5. Oberg K. Cultural Shock : Adjustment to new cultural environments / K. Oberg // Practical anthropology. – 1960. – № 7. – P. 177–182.

Резюме. Обосновано содержание психологического мониторинга межкультурной адаптации студентов-иностранцев в стране обучения. Показано, что содержание мониторинга должно заключаться в периодической диагностике особенностей картины мира, показателей адаптации и уровня развития личностных ресурсов приспособления к новой культурной среде (жизнестойкости, толерантности к неопределенности, копинг-поведения, этнической идентичности, этнической толерантности). Подобраны и обоснованы методики мониторинга межкультурной адаптации студентов-иностранцев.

Ключевые слова: межкультурная адаптация, студенты-иностранцы, психологический мониторинг, картина мира, личностные ресурсы адаптации.

Summary. The content of the psychological monitoring of cross-cultural adaptation of students-foreigners in the country of educating is reasonable. It is shown that the content of monitoring must consist of periodic diagnostics of features of the world picture, indexes of adaptation and level of development of personality resources of adaptation to the new cultural environment (hardiness, tolerance for ambiguity, coping-behavior, ethnic identity, ethnic tolerance). Methods of monitoring of cross-cultural adaptation of students-foreigners are neat and reasonable.

Key words: cross-cultural adaptation, students-foreigners, psychological monitoring, world picture, personality resources of adaptation.

УДК 159.9:316.6:37.035.1

В. Б. БУЧКО

*Несправедливість досягається двома способами:
або насильством, або обманом. (Цицерон)*

ПРОБЛЕМА СПРАВЕДЛИВОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена висвітленню психологічних аспектів сприймання справедливості, формуванню її емоційно-оціночних компонентів, умов виникнення поведінки на відновлення справедливості, конструктивним

та деструктивним способом такого відновлення, а також об'єктивним та суб'єктивним причинами виникнення несправедливості.

Автор наводить емпіричні дані, котрі свідчать, що основні очікування сторін господарського процесу – чесність та справедливість як риси характеру суддів. Наслідком незадоволення очікувань є недовіра до суду та підсилення мотивації вирішити конфлікт шляхом переговорів чи посередництва.

Ключові слова: сприймання справедливості, почуття несправедливості, способи відновлення справедливості, свідомість, моральний розвиток особистості.

Постановка проблеми. Поняття справедливості часто згадується у різних ракурсах, ситуаціях, епохах, мовах, групах, однак, на даний момент плюралізм підходів не дає чіткості та однозначності як щодо самого поняття справедливості, так і його сприйняття, впливу на індивіда чи групу. Власне, проблемою є різнобічність та багатогранність сприймання справедливості, досить часто через призму власних інтересів, потреб, системи цінностей.

Щоб зрозуміти, що таке справедливість для конкретного індивіда чи групи, потрібно проаналізувати властивості такого сприймання, особливості ситуації та особливості особистості конкретного індивіда чи групи (соціального впливу) для того, щоб мати можливість хоча б мінімально прогнозувати їх суб'єктивне сприймання дійсності через призму справедливості (несправедливості). Реальність не залежить від намагань психологів, юристів, соціологів та інших суміжних до цього поняття науковців здійснити теоретичне обґрунтування та внести ясність у саме поняття справедливості. Така робота може бути корисною за умови не тільки теоретичного та емпіричного дослідження, а й впровадження результатів та зміни ситуації на краще, іншими словами, вирівнювання сприймання ситуації, оскільки у латинській мові слово справедливість співзвучне із словом рівність. Сприймання ситуації як «не рівної», фактично, означає її сприймання як несправедливої. А наслідки сприймання такої нерівності створюють потребу, а відтак і мотивацію відновити стан рівноваги. Це зрушення в емоційній, мотиваційній та когнітивній сферах. Емоція злості викликає агресивну поведінку, а остання – негативні (позитивні) наслідки. Як дослідник у сфері юридичної психології, переконаний, що деструктивну агресію краще попередити, ніж намагатися виправити. І з того досвіду, що наявний на даний момент, кращого способу не бачу, аніж добиватись сприймання ситуації як справедливої (звичайно, на основі реальної справедливої дійсності). Працюючи помічником судді, викладачем вузів, практикантом в судах іноземної юрисдикції, при дослідженні етнічних, політичних конфліктів, посередництва (медіації) як альтернативного способу розв'язування конфліктів в Україні та за кордоном, зробив висновок, що практично завжди домінуючим мотиватором конструктивного добровільного вирішення конфлікту була потреба відновлення справедливості. А оскільки це поняття досить суб'єктивне, як і психічне відображення дійсності, потрібно досліджувати та набувати навиків адекватного, неупередженого, всебічного, повного та обґрунтованого сприймання ситуації по відношенню до реальності.

Мета статті: теоретично та емпірично висвітлити особливості сприймання індивідом справедливості.

Завдання:

- показати зв'язок сприймання справедливості з розумовим та моральним розвитком особистості;
- висвітлити особливості формування емоційно-оціночного сприймання справедливості;
- зазначити причини виникнення об'єктивної та суб'єктивної несправедливості, а також умови виникнення поведінки на її відновлення;
- показати конструктивні та деструктивні способи відновлення справедливості.

Аналіз останніх досліджень. Фундаментальною працею є «Теорія справедливості» Джона Ролза, в котрій йдеться про справедливість як чесність, принципи справедливості, поняття свободи, терпимості, зобов'язання та обов'язки, теорію благ, почуття справедливості та ряд інших суміжних до справедливості понять. Значний вклад у розвитку зазначеної тематики вніс Л. Колберг як автор моделі морального розвитку та ряду емпіричних досліджень, а також Дж. Адамс, який обстоював ідею неупередженості як основної норми справедливості. Фрагментарно, але вагомо проблем справедливості торкались такі вчені, як Ж. Піаже, О. П. Ніколаєва, О. О. Голинчик, О. О. Гулевич, З. Рубін, Д. Міллер, М. Шмідт, Д. Арбах, К. Лейг, У. Стефан. Кореляційні зв'язки справедливості з соціальними феноменами досліджували М. Дойч, Дж. Грінберг, Р. Гохен, С. Брамс, Дж. Мацумото та ін.

Результати теоретичного та емпіричного дослідження. Згідно з твердженням Дж. Ролза, справедливість – це перша чеснота суспільних інститутів, так само, як істина – перша чеснота думки. Якою б елегантною не виглядала теорія, вона повинна бути відкинута або переглянута, якщо вона не істинна. Подібним чином закони та інститути, якими б вони не були ефективними, повинні бути змінені або ліквідовані, якщо вони несправедливі. Справедливість не допускає, щоб втрата свободи одними була виправдана більшими благами інших. Неприйнятно також, щоб одні насолоджувались чи користувались перевагами за рахунок інших [1, с. 19].

Несправедливість терпима тільки тоді, коли необхідно уникнути ще більшої несправедливості. Таким чином, будучи найважливішими чеснотами людської діяльності, істина і справедливість безкомпромісні.

Дж. Ролз наводить два основних принципи справедливості:

- кожна людина повинна мати рівні права та свободи, сумісні з подібними правами та свободами для інших;

- соціальні та економічні нерівності повинні бути влаштовані так, щоб: (а) від них можна було б очікувати переваг для всіх в межах розумного, і (б) доступ до благ, посад тощо був би відкритий усім.

Раціональна справедлива поведінка дозволяє людині процвітати настільки, наскільки цьому сприяють обставини, і використовувати свої здібності в тій мірі, в якій вона може це робити [1, с. 375].

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі зустрічаються поняття «сприймання (сприйняття) справедливості» та «почуття справедливості». В даній статті вживається перше словосполучення з огляду на наступні причини: сприймання є первинним по відношенню до почуття. Незважаючи на ряд теорій виникнення емоцій, саме справедливість сприймається завдяки оцінці ситуації як когнітивного процесу, а емоція, котра виникає як наслідок такої оцінки (співзвучно із когнітивною теорією походження емоцій) таке сприймання підсилює. Сприймання включає в себе ряд психічних процесів, особливо когнітивний, через призму якого оцінюється ситуація та накладається на шаблони власного досвіду, цінностей, свідомості (правосвідомості), потреб. Власне, розуміння власних або чужих потреб (завдяки емпатії) сприяє виникненню відповідної емоції. Тому говорити про почуття справедливості можна тоді, коли воно є тривалим у часі та відносно стабільним. Якщо людина знаходиться в справедливому середовищі, то це почуття не мало б часто виникати, а якщо у несправедливому – з часом відбувалась би адаптація та несправедливість не сприймалась би так гостро. Окрім того, мали б залучатись захисні механізми психіки. Відтак, говорити про тривалість почуття справедливості пересічної людини важко. Якщо це суддя, завдання якого досліджувати ці питання щоденно – тоді можна говорити про почуття справедливості. Або якщо людина різко змінює середовище, наприклад, країну проживання, також постійно може зустрічатись з відмінною реальністю та її сприйманням як справедливої або несправедливої через призму власного суб'єктивного сприймання. Проте на буденному рівні, як правило, це швидше сприймання і загасання негативної емоції у випадку несправедливості або позитивної у випадку сприймання справедливості. Проте негативна емоція (почуття, якщо це тривале в часі) слабше загасає, як позитивна. Інша справа, коли людина перманентно за об'єктивних причин несправедливого поводження стосовно неї інших не може задовольнити свої потреби, і це викликає тривале почуття несправедливості. Отже, фактично, в такому випадку можна говорити про «почуття несправедливості» та «сприймання справедливості».

Оціночно-емоційне сприймання справедливості відбувається по відношенню до людської поведінки. Незадоволення потреб в силу форс-мажорних обставин, котрі не залежать від волі людини, не сприймається як несправедливість, а як нормальний стан речей, відповідно, не породжується ні сприймання справедливості, ні почуття несправедливості. Винятком може бути вірування в те, що «вища сила» розпорядилась несправедливо, і навіть за таких обставин у більшості релігій це мотивується неправомірною протиправною поведінкою людини, тобто питання несправедливості «вищої сили» у релігії, як правило, не порушується. Априорі людина грішна у християнстві, тому невезіння внаслідок природних чинників, а часто і протиправна поведінка щодо неї інших людей, може трактуватись як нормальний стан речей і навіть вина самої людини. Надією на справедливість залишається смерть кривдника, котра всіх робить рівними і очікування раю за смиренне, правильне і часто важке життя. У такому випадку об'єктивна несправедливість може сприйматись як справедливість, а відтак, під впливом релігії трансформуватись у «почуття справедливості». Як відомо з історії психології, З. Фрейд критично ставився до релігії, надмірного переймання культурними нормами та відносив це до НАД-Я. Безумовно, така різниця потенціалів між ВОНО та НАД-Я не може не призводити до внутрішніх конфліктів, оскільки ВОНО відповідає за задоволення базових потреб, а НАД-Я диктує свої правила (норми) дотримання справедливості та утримання від надмірного задоволення на користь інших. Відповідно, сприймання справедливості у людей з розвинутою структурою особистості НАД-Я буде суттєво відрізнятись від тих, у кого вона не розвинена. В останньому випадку за відсутності норм, справедливість зводиться до сили, природного відбору. Зрештою, згідно теорії Дарвіна, людина як вид еволюцію проходила саме так, а оцінюючи сучасні конфлікти – досі проходить. А за умови значного погіршення ситуації, в умовах виживання НАД-Я придушується і поступається ВОНО, тому і поняття справедливості зникає як таке. Сприймання справедливості є одним із критеріїв розвитку суспільства, рівня його культури, релігії, законодавства та НАД-Я його членів в цілому. Тому меркантильний житель (модальна особистість) розвинутої країни має установку цінувати час та гроші, проте заради відновлення справедливості готовий тратити немало часу та коштів.

Досліджуючи юридичні спори в рамках написання дисертації («спір» як юридичний термін, синонім слова конфлікт), я звернув увагу на те, що вони тісно переплітаються з темою „справедливості та несправедливості”, тобто з проблемою формування інформаційної моделі конфлікту. І, якщо говорити в цілому про конфлікт, то багато робіт та досліджень в цій сфері фактично можуть розглядатись як вивчення проблеми справедливості. Розуміння справедливості в конфліктній взаємодії виступає моральною основою обґрунтування своєї позиції. І навпаки, розуміння несправедливості є основою для виникнення чи продовження спору.

Поняття «справедливість» багатогранне і неоднозначне, його сприймання і розуміння залежить від конкретної ситуації, часу (епохи), психіки сторін тощо, проте можна виходити від протилежного, поняття «несправедливості». Зокрема, варто виділити декілька найпоширеніших причин несправедливості, пов'язаних з:

- розподілом благ;
- виконання ролей в процесі розподілу;
- несправедливість по відношенню до часу та способу поділу майна;
- загострення підозри внаслідок таємного проведення зборів чи прийняття рішення;

- порушення існуючих правил чи усних (письмових) домовленостей;
- процедура прийняття рішень (рішення, яке має прийматися колективно, приймається індивідуально).

Державним органом і останньою легітимною інстанцією щодо встановлення справедливості є суд. Однак, якщо говорити про справедливість та законність судового рішення, слід відмітити, що воно в першу чергу є законним, а в другу – справедливим. Поняття справедливості і законності можуть накладатись одне на одне, а можуть накладатись частково, і в окремих випадках взагалі не співпадати. Законність – це правильна кваліфікація, дотримання відповідної норми закону, аналогії права тощо. Сторона у справі досить часто не погоджується з тим, що рішення суду є справедливим, хоча погоджується що воно є законним. А щоб рішення суду було справедливим, необхідно, як мінімум, щоб справедливим був закон і виконувався неупереджено. Питання справедливості законів сумнівне, тому що сприймання справедливості є емоційно-оціночне, а народні обранці, котрі його приймають, не завжди здатні в силу свого розумового та емпатійного розвитку, вольових властивостей запропонувати і прийняти справедливе рішення. На жаль, далеко не всі громадяни є настільки свідомими, що розуміють першопричини проблем справедливості на державному рівні.

Провівши ряд досліджень у ході написання дисертаційного дослідження та протягом викладання в університеті, прийшов до висновку, що участь третьої сторони у розв'язуванні конфлікту позитивно впливає на конструктивність рішення. Наприклад, якщо позначити вісь абсцис як інтерес позивача, а вісь ординат як інтерес відповідача, то інтерес третьої особи – вісь Z, і це вже буде не система координат на площині, а в просторі. Навіть якщо третя сторона не заявляє самостійних вимог, її участь впливає на психіку конфліктуючих сторін, відбувається диверсифікація площин інтересів, а тим самим збільшення зацікавлених сторін зменшує ризик асиметричного розв'язування конфліктів. Асиметричність судового рішення та його потенційна законність (а не справедливість) є основним чинником, що спонукає сторін врегульовувати майновий чи немайновий спір самостійно або через посередника.

Під час написання дисертаційного дослідження мною було проведено опитування учасників констатуючого експерименту з метою побачити, які, на їхню думку, риси повинні бути притаманні судді господарського суду. У бланку для відповідей поряд з рисою особистості, яка повинна бути притаманна судді, вони проставляли відповідне число (ранг) від 1 до 10 таким чином, щоб числу „1” відповідала найважливіша на їхню думку риса, а останньому числу „10” - найменш важлива із запропонованого переліку.

Знайдені середні арифметичні величини кожної проранжованої риси характеру знаходиться в межах від 1 до 10. Чим менше середнє арифметичне тої чи іншої риси характеру, тим важливішою, на думку учасників констатуючого експерименту, вона є при розв'язуванні майнових та немайнових спорів. Отримані результати відображають найбільш бажані риси характеру суддів, зокрема, чесність (1,6), справедливість (1,7), відповідальність (3,06).

Звідси слід припустити, що для підкріплення мотивації вирішення спору надзвичайно важливим є реалізація основних очікувань сторін, тобто усвідомлення наявності в судді бажаних рис, а власне, чесності, справедливості та відповідальності. Це стосується не тільки суддів, а й посередників (медіаторів), різниця тільки в тому, що посередники не приймають рішення по суті спору, а допомагають в цьому сторонам. У випадку, коли сторони не бачать чи не можуть побачити з об'єктивних або суб'єктивних причин в діяльності суду (медіатора) чесності, відповідальності, справедливості, - мотивація спадає, наступає невпевненість. Часто така невпевненість є причиною подання апеляційної чи касаційної скарги. Тому надзвичайно важливим є мотиваційна частина рішення суду, мотивація будь-якої процесуальної дії. Адже сторони часто подають апеляцію на ухвалу чи рішення суду як протест на те, що, на їхню думку, така процесуальна дія (бездіяльність) або рішення є необґрунтованим. При цьому сторона чудово розуміє, що подання апеляції, як правило, займе багато часу, спричинить матеріальні витрати, негативне емоційне тло. Цей процес протесту є реакцією на відсутність, на думку сторони, в діях суду справедливості, чесності, відповідальності. Одночасно це є причиною ескалації недовіри до суду. В такому випадку сторони будуть більш мотивовані вирішити спір шляхом переговорів чи посередництва, якщо протилежна сторона також вбачає в діях суду несправедливість по відношенню до себе. Сторони повинні усвідомлювати можливість та наслідки як судового, так і несудового способу вирішення конфлікту. Судове рішення надає більшої впевненості щодо його виконання в порівнянні з домовленостями між сторонами (якщо не брати до уваги значний відсоток судових рішень, які не виконуються), разом з тим, в більшості випадків воно є асиметричним. Тому в руслі справедливості більш актуальними є альтернативні способи розв'язування майнових та немайнових спорів, оскільки учасники конфліктної взаємодії мають можливість відштовхуватись від власних розумінь справедливості у даній ситуації та прийти до спільного знаменника. Тому, враховуючи психологічні особливості проблеми справедливості, я запропонував внести зміни в Цивільний та Господарський процесуальні кодекси України та передбачити можливість зупинення провадження у справі для вирішення спору альтернативним способом, а після вирішення майнового чи немайнового конфлікту – відновлення провадження та затвердження судом досягнутої сторонами домовленості, фактично мирової угоди, а у разі не досягнення такої – винесення рішення судом самостійно.

Емоційно-оціночне сприймання справедливості формується індивідом (Рис.1) на основі його вроджених та набутих на момент сприймання особливостей, взаємодії із зовнішнім середовищем, властивостями власного сприймання котрі також значною мірою залежать від середовища, а саме досвіду, ієрархії цінностей, норм, свідомості, впливу третіх осіб, стереотипної поведінки.

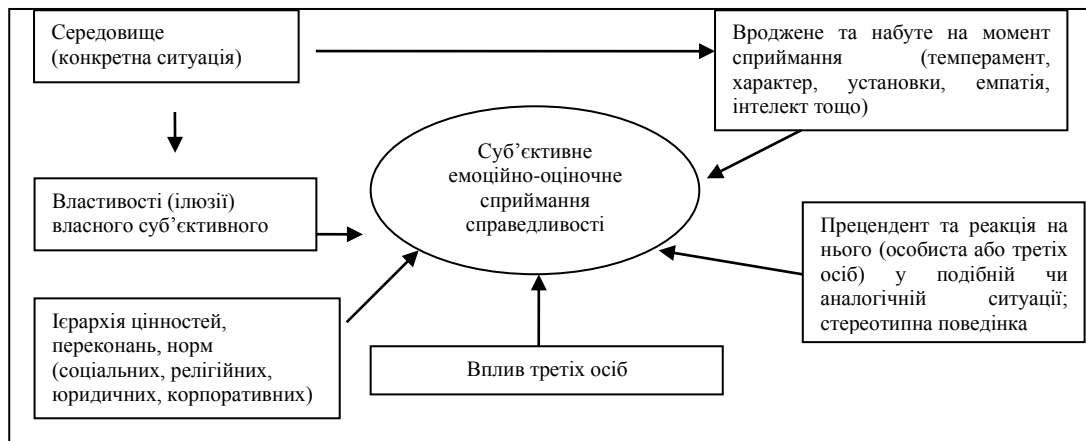

Рис. 1 Формування емоційно-оціночного сприймання справедливості

Оскільки психіка людини є суб'єктивним відображенням дійсності, сприймання справедливості чи несправедливості може бути об'єктивним (відповідає дійсності, природному стану речей), а також суб'єктивним (не відповідає дійсності повністю або частково). Причинами виникнення об'єктивної несправедливості можуть бути:

- непропорційний розподіл ресурсів, благ, привілеїв, пільг;
- відсутність чітких критеріїв вищезазначеного розподілу;
- перешкоди в реалізації своїх законних (природних, невід'ємних) прав та інтересів;
- відсутність синхронізації норм з суспільними відносинами у часі;
- дискримінація;
- вибірковість (невідповідність) відповідальності за порушення чи невиконання обов'язкових норм;
- відсутність діяльності щодо відновлення об'єктивної несправедливості;
- значний дисбаланс у розвитку когнітивної та емоційної сфер людини, нарощування зайвого комфорту за рахунок виснаження природних ресурсів, флори, фауни та інших людей;
- порушення базових норм, правил, домовленостей.

Причини виникнення суб'єктивної (уявної) несправедливості:

- значні генетичні відмінності у пізнавальних здібностях суб'єктів;
- значне розшарування суб'єктів за різними ознаками, потребами, бажаннями, цінностями, нормами;
- завищений рівень домагань та наявність об'єктивної неможливості їх досягти;
- занижений рівень домагань та відсутність достатньої діяльності для задоволення потреб;
- відсутність діяльності по удосконаленню власної психіки;
- відсутність балансу між емоційно-вольовою, когнітивною та мотиваційною сферами людини як системи стримань та противаг;
- справедливі, проте незрозумілі, непрозорі норми, цінності, зобов'язання.

Відтак, об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення несправедливості викликають поведінку на її відновлення. Особливості такої поведінки наведені на Рисунку 2.

Способи (шляхи) відновлення справедливості, наведені на Рисунку 3 корелюють із моральним розвитком особистості на мікрорівні та моральним розвитком нації (народу) на макрорівні. Дослідження американського психолога Л. Колберга показують особливості розвитку моралі дитини. Згідно з його теорією, розвиток моралі дорослого, як і у дитини, носить спонтанний характер; на розвиток моралі впливає рівень освіченості, спілкування з дорослими, бажання отримати нагороду за гідну поведінку [2].

Враховуючи ідеї Ж. Піаже та Л. С. Виготського про паралельний розвиток моральної свідомості дитини та її розумовими здібностями, Л. Колберг виокремлює три фази (рівня) моральної свідомості. Відповідно, сприймання справедливості (почуття несправедливості) будуть різними на різних рівнях. На передконвенціональному рівні дитина слухається (дорослий демонструє відповідну поведінку), щоб уникнути покарання і (або) демонструє слухняність в обмін на якісь конкретні блага і заохочення. На конвенціональному рівні розвитку моралі дитина або дорослий очікує схвалення з боку оточуючих за гідну поведінку і стараться уникнути сорому та осудження з боку третіх осіб [2]. За таких умов уже простежується певна соціальна справедливість та загальноприйняті норми поведінки. Сама назва стадії розвитку «конвенціональна» говорить сама за себе і означає «договірна». На постконвенціональній стадії мораль є автономною і керується внутрішньою мотивацією особистості. Власне, на такому рівні розвитку людина є особистістю, оскільки має фіксовану ієрархію потреб, цінностей, дотримується норм не через осуд, покарання чи зовнішній стимул, а виходячи з власного внутрішнього переконання. Особистість вбачає у моральних правилах корисність як для себе, так і для інших, проте здатна вимагати їх логічного обґрунтування. Факт визнання на цій стадії норм, які відповідають інтересам більшості є основою для формування свідомості загалом та правосвідомості зокрема. Відповідно, дотримання справедливих норм є необхідним та достатнім для встановлення справедливості.

Таким чином, на найвищому рівні свідомості буде справедливість не тільки адекватно сприйматись, а й відновлюватись конструктивним шляхом. На доконвенціональному рівні розвитку моралі та свідомості є загроза

відновлення справедливості шляхом застосування примусу. Конвенціональний рівень у даному сенсі є перехідним, тому для конструктивного відновлення справедливості потрібно докладати зусилля, як правило, така місія лягає на законодавчі, судові, правоохоронні та виконавчі органи влади. Їх діяльність відображає рівень моралі, свідомості, правосвідомості та справедливості на макрорівні.

Рис. 2. Умови виникнення поведінки на відновлення справедливості

З Рисунок 3 видно, що бувають два шляхи відновлення справедливості: мирний (конструктивний) та примус (деструктивний). З психологічної точки зору, найкращим конструктивним способом відновлення справедливості є переговори або медіація. За таких умов прийняття рішення не є настільки асиметричним, як при судовому процесі, тому запровадження інституту медіації на законодавчому рівні в Україні в цивільному, господарському та адміністративному процесах є актуальним, доцільним та, з огляду на досвід розвинених країн, може бути достатньо ефективним.

Шлях примусу (за принципом «око за око, зуб за зуб») мав би застосовуватись у випадку неможливості відновити справедливість конструктивним способом. Тривале неотримання бажаного результату мало б приводити до загасання поведінки, проте на практиці, особливо у міжгнїчних конфліктах, відсутність результату є потенційною загрозою розгортання нової діяльності шляхом примусу і з перевищенням меж застосування такого примусу, внаслідок чого виникає об'єктивна зворотна реакція у протилежній сторони (розхитування маятника). Припинення протиправної діяльності, здавалось би, можна трактувати як загасання поведінки, а насправді це може бути тимчасовим внаслідок фізичного та психічного виснаження сторін конфлікту.

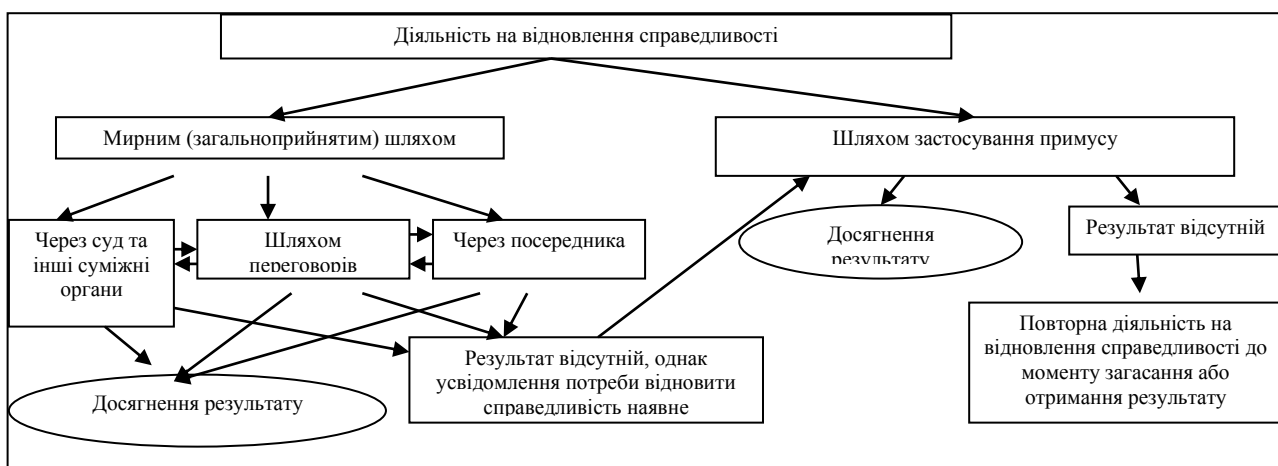

Рис. 3. Шляхи відновлення справедливості

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Поняття «справедливість» надзвичайно широке, від міжособистісних взаємовідносин на мікрорівні до міждержавних (міждержавних) на макрорівні. Сприймання справедливості залежить від рівня інтелектуального та морального розвитку особистості, її установок, досвіду, системи цінностей, емпатії, зовнішнього середовища тощо. До несправедливості з психологічної точки зору доцільним буде використання поняття не тільки сприймання, а й почуття. Чим вищий рівень свідомості – тим більша ймовірність відновлення справедливості конструктивним шляхом. Для уникнення застосування примусу для відновлення справедливості необхідно дбати, щоб ступінь розвитку моралі та свідомості суспільства був на постконвенціональному рівні, завчасно попереджати порушення загальноприйнятих справедливих норм, викликати внутрішню мотивацію та внутрішнє переконання особистості вчасно відновлювати справедливість конструктивним способом.

Перспективним напрямком подальших досліджень у цій сфері є поглиблений аналіз впливу сприймання справедливості (почуття несправедливості) на мотивацію особистості зокрема та поведінку в цілому.

Список використаних джерел

1. Ролз Дж. Теория справедливости / Джон Ролз; пер. с англ. В. В. Целищева, В. Н. Карповича и А.А. Шевченко. – Новосибирск : Издательство Новосибирского Университета, 1995. – 514 с.
2. Kohlberg Lawrence The Philosophy of Moral Development. - San Francisco : Harper & Row, 1981 – 441 p.

References

1. Rolz Dzh. Teorija spravedlivosti / Dzhon Rolz; per. s angl. V.V. Celishheva, V.N. Karpovicha i A.A. Shevchenko. – Novosibirsk : Izdatel'stvo Novosibirskogo Universiteta, 1995. – 514 s.
2. Kohlberg Lawrence The Philosophy of Moral Development. – San Francisco : Harper & Row, 1981 – 441 s.

Резюме. Стаття посвячена освещению психологических аспектов восприятия справедливости, формированию ее эмоционально-оценочных компонентов, условий возникновения поведения на восстановление справедливости, конструктивным и деструктивным способам такого восстановления, а также объективным и субъективным причинам возникновения несправедливости.

Автор приводит эмпирические данные, свидетельствующие, что основные ожидания сторон хозяйственного процесса - честность и справедливость как черты характера судей. Как следствие неудовлетворенности ожиданий – недоверие к суду и усиления мотивации разрешить конфликт путем переговоров или посредничества.

Ключевые слова: восприятие справедливости, чувство несправедливости, способы восстановления справедливости, сознание, нравственное развитие личности.

Summary. The article is devoted to describing the psychological aspects of justice perception, the formation of its emotional and evaluative components, conditions of behavioral formation to the justice restoring, constructive and destructive methods of this restoring, as well as its objective and subjective causes.

The author introduces empirical evidence to argue that the essential expectations of the opponents in the economic process - fairness and justice as judges' main character traits. As a result of dissatisfaction with expectations - distrust to the Court and strengthen in motivation to resolve the conflict through negotiation or mediation.

Key words: perception of justice, feeling of injustice, ways to restore justice, consciousness, moral development of the individual.

УДК 159.923

Ю.С. ВОЗНЮК

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ САМОТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена питанню особистісного самоствердження. Теоретичний аналіз сконцентровано на сфері психологічної думки. Виявлено особливості підходів класиків зарубіжної психології та вітчизняних вчених. Підсумовано трактування поняття самоствердження та його психологічних особливостей.

Ключові слова: самоствердження, ідентичність, Я-концепція, «Я – реальне», «Я – ідеальне».

Постановка проблеми. Питання особистісного самоствердження з давніх часів цікавило вчених різних наук про людину: філософії, психології, педагогіки. Особливо у руслі психологічної думки, де центром всіх досліджень є людина, особистість, як найбільша цінність. Поняття «самоствердження» є неоднозначним і тому й зараз залишається важливим у різних сферах людського життя. Питання утвердження власного Я безумовно залишається актуальними сьогодні. З часом, стрімкими змінами в нашому суспільстві, людина також піддається змінам. Це зумовлює необхідність постійної роботи особистості над собою, утвердження себе та свого потенціалу у повсякденному житті. Щоб проаналізувати ці процеси неодмінним залишається психологічна спадщина, основа психологічних досліджень. Тому нами визначено актуальність аналізу зарубіжних та вітчизняних дослідників даної проблеми.

З М І С Т

<i>Передмова</i>	3
Павелків Р.В. Завдання та перспективи психологічної служби РДГУ	4
Петренко О.Б. Інноваційна діяльність практичного психолога в організації роботи «школи сприяння здоров'ю»	8
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти	14
Абрамова С.В. Психолого-педагогічна діагностика сформованості соціальної активності у старших підлітків	17
Артемова О.І. Креативність як чинник розвитку професійних якостей майбутнього практичного психолога	22
Барно О.М. Причинно-наслідкові відносини у психології розвитку особистості	26
Білоус Р.М., Боровська А.С. Ціннісні орієнтації в процесі само актуалізації старшокласників	31
Большакова А.М. Поведінка типу А як проблема професійного здоров'я майбутніх менеджерів	33
Борейчук І.О., Євдокимов Р.В. Умови використання арт-терапевтичних технік в роботі із геронтопсихологічною групою клієнтів	36
Борисова А.О. Психологічний моніторинг міжкультурної адаптації студентів-іноземців у країні навчання	40
Бучко В.Б. Проблема справедливості психологічний аспект	43
Вознюк Ю.С. Аналіз проблеми самоствердження особистості	49
Воробійов А.М., Демчук О.О. Умови адаптації та фактори дезадаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі	52
Воронов Н.П., Курячий С.В. Здоровьесберегающие технологии в профилактике состояния здоровья студентов специальной медицинской группы с заболеваниями сердечно-сосудистой системы и опорно-двигательного аппарата	55
Герман Л.В. Значущість психологічної складової у професійній підготовці правоохоронців	60
Грицюк І.М. Емоційне виховання як засіб запобігання емоційної травми у дітей	63
Грубляк В.В. Розвиток пізнавальної активності студентів в процесі самонавчання	66
Давидюк С.Г., Пащенко О.О. Психологічні особливості прояву креативності студентів гуманітарного та технічного профілю	71
Демянюк О.Б. Образ світу як психологічна основа самореалізації молоді	74
Дружиніна І.А. Емпатія у системі професійно важливих якостей майбутніх психологів	78
Дучимінська Т.І. Соціально-психологічний тренінг як засіб корекції проявів особистісної безпорадності студентів	82
Жарікова С.Б. Образ «Я» підлітка у цілісній моделі психологічного здоров'я особистості	85
Жидко М.Е., Лушина Т.А. Проблема психологічної структури научного мировоззрення у студентів сучасного технічного університету	89
Жидко М.С., Кравченко К.О. Особливості переживання у льотчиків на гострій стадії горя	93
Жидко М.С., Журавская О.В. Особливості психологічної диференціації професійної дезадаптації, професійної деформації та емоційного вигорання	99
Жизномірська О.Я. Психологічне здоров'я особистості молодшого шкільного та підліткового віку	103
Іванашко О.Є., Вічалковська Н.К. Соціально-психологічна адаптація особистості в умовах інклюзивної освіти	107
Іванова Н.Г. Психологічні основи підготовки, необхідні для успішного професійного становлення фахівців: ретроспективний аналіз проблеми	110
Істинюк І.Д. Педагогічна практика – провідний засіб забезпечення готовності студентів до інноваційної виховної діяльності з молодшими школярами	114
Кідалова М.М. Фасилітативний супровід емоційних бар'єрів у підлітковому віці як умова збереження психологічного здоров'я	118
Корчакова Н.В. Диспозиційні основи просоціальності	124
Коширець В.В., Шкарлатюк К.І. Самофутурування як чинник самореалізації студентів з порушеннями розвитку	129
Крюкова Л.В. Сучасні підходи щодо динаміки емоційних процесів та їх впливу на здоров'я особистості школяра	132
Кулаков Р.С. Особливості профконсультаційного супроводу професійного самовизначення старшокласників впродовж навчання в школі	135
Кулакова Л.М. Моральний розвиток особистості засобами художньої літератури як підґрунтя формування почуття власної гідності у молодших школярів	140
Курдибаха О.М. Теоретичний аналіз проблем гендерного розвитку підлітків у процесі соціалізації	144
Левус Н.І., Волошок О.В. Самоставлення у студентів з різною навчальною мотивацією	146
Левшунова К.В. Благополуччя та здоров'я: спільне та відмінне між поняттями	151
Лисенко Л.М. Теоретичні аспекти проблеми психічного здоров'я особистості	154

Ліщук А.В. Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення старшокласників	157
Луцик Г.О. Напрямки роботи соціальних педагогів з профілактики девіантної поведінки підлітків	160
Марчук Ю.С. Психолог-практик та психолог-теоретик: особливості формування професійного мислення	163
Назаревич В.В., Коротун В.В. Використання малюнкових технік психотерапії для самоідентифікації студентів.....	166
Нікула Н.В. Шляхи формування методичної культури студентів на етапі професійної підготовки	170
Новік Л.О. Психологічні складові іміджу психолога	173
Ногачевська І.О. Розуміння текстів – базовий компонент вузівського навчання студентів.....	176
Олексієнко С.Б. Оволодіння майбутніми правоохоронцями психологічними знаннями, необхідними для створення соціально-психологічної характеристики об'єкта оперативного інтересу з політичного середовища.....	180
Олійник О.В. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до виховання господарської культури молодших школярів	184
Павелків В.Р., Мокич Н.В. Психологічні ознаки в системах соціокультурного простору молодіжних субкультур	187
Паливода О.О. Психологічні аспекти професійного становлення особистості у вищому навчальному закладі	193
Петренко Н.В. Модель становлення професійної спрямованості менеджера на етапі навчання у вищому навчальному закладі.....	197
Пилип'юк Т.О., Мушкевич М.І. Гендерна диференціація особистісних особливостей осіб з різним ставленням до репродуктивного здоров'я	201
Пилипака Ю.І., Гамарнюк О.В., Романюк В.Л. Психічна травма як функціональна модель розладів психіки і поведінки особистості	205
Піонтковська Д.В. Розвиток національної ідентичності особистості в юнацькому віці	210
Рибак В.А. Особливості процесу соціально-психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	214
Рудь Г.В. Гендерні аспекти формування перспектив власного кар'єрного росту сучасної молоді.....	217
Рудюк О.В. Психологічне здоров'я особистості як копінг-ресурс подолання кризи безробіття.....	221
Савелюк Н.М. Елементи релігійного дискурсу в освітньо-виховному просторі України.....	226
Савенко Д.О. Проблема самоідентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини	230
Савуляк В.О. Особливості запиту студентів щодо діяльності психологічної служби ВНЗ	233
Самойлова Н.В., Метіль Я.М. Підходи до розвитку психологічної компетентності студентів-валеологів	237
Ставицька О.Г. Оптимізація консультативної взаємодії психолога з клієнтом технологіями самопрезентації	240
Стаднік І.В., Мушкевич М.І. Психологічні особливості переживання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) учасниками зони антитерористичної операції (АТО).....	244
Сторож О.В. Розвиток складових творчої соціалізації особистості	248
Тищенко І.А. Вплив статево-рольових стереотипів на професійну самореалізацію жінок у руслі проблеми гендерної освіти.....	254
Угрин О.Г. Роль організаційної ідентичності у процесі професійного становлення молодого спеціаліста.....	257
Федоренко Р.П. Вплив залежності партнерів від соціальних мереж на шлюбно-сімейні взаємини.....	261
Федюк Т.М., Корчакова Н.В. Особливості розвитку самооцінки у процесі соціалізації дітей з вадами слуху	264
Хлівна О.М. Психопрофілактика здоров'я в студентському віці	267
Хупавцева Н.О. Поняття соціального статусу у контексті проблеми становлення особистості.....	270
Чагарна С.Є. Особливості інтеграції дітей з порушеннями слуху	274
Чмир Т.В. Вольова сфера особистості: теоретичні аспекти	277
Шаповал І.М. Механізми EGO-захисту як детермінанта адаптивної стратегії особистості	280
Шевців М.В., Романюк В.Л. Особливості взаємозв'язку кольору очей і темпераменту у студентів-біологів в умовах рівненщини	285
Шевчик Р.В. Дослідження та корекція уваги у підлітків	288
Шуль М.Т. Теоретичні основи формування здорового способу життя учнів початкових класів як психолого-педагогічна проблема	292
Відомості про авторів	296

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 4

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 22.04.2015 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 90

Адреса: 33000 м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТЗОВ "Дока центр"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 4. – Рівне:
РДГУ, 2015. – 300 с.**

ISBN 978-966-2695-00-7

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88